

حوزه نجف و فلسفه تجدد در ایران

○ معین‌الدین محرابی

○ حوزه نجف و فلسفه تجدد در ایران

○ دکتر موسی نجفی

○ چاپ اول: پاییز ۱۳۷۹^۱

○ ناشران: مؤسسه فرهنگی دانش

اندیشه معاصر، مؤسسه مطالعات

تاریخ معاصر ایران

مطالب این کتاب در دو دفتر تدوین شده است. دفتر اول را آقای موسی نجفی تألیف کرده و عنوان آن «تحول تاریخی - اندیشه سیاسی: اختلاف بنیادین آزادیخواهان پیرامون کلمه حریت و فلسفه آن در گستره اصلاح‌طلبی در اندیشه اسلام و غرب» است که ۲۱۷ صفحه آغازین کتاب را شامل می‌گردد. دفتر دوم نیز که در حدود سه چهارم حجم کتاب را در برمی‌گیرد، متن حروفچینی شده سه نشریه فارسی چاپ نجف، الغری، درة النجف و نجف است که عنوان این دفتر «متن کامل رسایل و صحف سیاسی در حوزه نجف: الغری، درة النجف و نجف» نام‌گذاری شده و از صفحه ۲۱۹ تا ۷۷۹ را پوشش داده است. صفحات بعدی کتاب، اختصاص به فهرست اعلام «اسناد و تصاویر» دارد.

بنابر آنچه گذشت، مطالب نوشتاری آقای موسی نجفی در این کتاب، در حدود یک چهارم کتاب است و مابقی آن به متن جراید نجف اختصاص داده شده است که با این حساب باید گفت، عنوان روی جلد افاده معنا نمی‌کند. از این رو، بهتر بود ذیل عنوان کتاب، اشاره‌ای به جراید نجف نیز می‌گردید و مثلاً نوشته می‌شد: «به ضمیمه متن نشریات الغری، درة النجف و نجف».

دفتر اول

«تحول تاریخی - اندیشه سیاسی: اختلاف بنیادین آزادیخواهان پیرامون کلمه حریت و فلسفه آن در گستره اصلاح‌طلبی در اندیشه اسلام و غرب»

آرای تحلیلی و تفسیری مؤلف کتاب درخصوص مشروطه و مشروطه خواهان و جراید فارسی نجف، مورد نظر راقم این سطور نیست و بنابراین، فقط به چند مورد ذیل اشاره می‌شود.

۱. شناسنامه نشریات نجف:

آن قسمت از دفتر اول که شناسنامه نشریات فارسی نجف را با عنوان «مطبوعات فارسی ایرانیان حوزه نجف در مشروطیت: الغری، درة النجف و نجف» (صص ۱۳۴-۱۴۲) ارائه کرده آکنده از پاره‌ای لغزشهاست. از نکات قابل تأمل آن که چگونه نویسنده در عین در اختیار داشتن نسخه اصل نشریات فارسی نجف، در بیان شناسنامه‌ای کوتاه از این نشریات عاجز مانده است و مثلاً به جای استناد به این نشریات به دو کتاب تاریخ جراید و مجلات ایران و ماضی النجف و حاضرها استناد کرده است.

۲. استفاده از عبارات و کلمات نامانوس:

استفاده از «انقلاب دخانیه» به جای «واقعه تحریم تنباکو»، استفاده از عنوان عربی سفرنامه ابن بطوطه یعنی بیان «رحله» به جای «سفرنامه»، به کار بردن «ولایخفی» به جای «مخفی نماند»، چنانکه می‌خوانیم: «عماراتی را که ابن بطوطه هنگام ورودش در نجف سنه ۷۲۷ مشاهده کرده و در رحله‌اش تعریف نموده، همان عمارت عضدالدوله می‌باشد. ولایخفی که آنچه ابن بطوطه...»^۲

۳. استناد به کتابهایی که مؤلف آنها را رؤیت نکرده: در این کتاب به کرات به منابع و مأخذی استناد شده که مؤلف، آنها را ندیده ولی به آنها استناد کرده است.

ناگفته نماند اگر کتابهای ندیده‌ای که مورد استناد قرار گرفته است، کتابهایی باشد که امکان دسترسی به آنها ممکن نباشد تا حدودی جای اغماض است؛ ولی کتابهای مورد اشاره تماماً سهل‌الوصول است. از جمله این موارد است:

«چنانکه رضاعلی در ملحق روضةالصفاء و محمد حسن خان صنیع‌الدوله در منتظم ناصری گفته‌اند»^۳ آن گاه در پاورقی به کتاب نجف اشرف و ادوار زمان ارجاع داده شده است.

«در کتاب منتظم ناصری جلد ۲ ص ۱۸۲ در حوادث ۱۰۴۲ ثبت است»^۴ سپس در پاورقی به کتاب تاریخ روابط ایران و عراق رجوع داده می‌شود. در پاورقی ش ۳۹ (ص ۳۸) به کتاب احسن التواریخ استناد می‌شود ولی به نقل از کتاب آل‌بویه، نخستین سلسله قدرتمند شیعه.

«جناب حجة الاسلام آسید محمد حسن طالقانی در مقدمه کتاب الشیعه و الرجعه... گوید»^۵ آن گاه در پاورقی می‌نویسد: «مقدمه کتاب الشیعه و الرجعه به نقل از آثار الحجه، ص ۳۶۳-۳۶۵».

همچنین به این مورد نیز اشاره می‌شود که در این کتاب، هرکجا که به یکی از نشریات فارسی چاپ نجف استناد شده، فقط شماره و تاریخ نشریه قید شده است؛ ولی به صفحه‌ای که مطلب مورداستناد در آن درج گردیده اشاره‌ای نشده است.

۳. نداشتن کتابنامه و کامل نبودن مشخصات برخی از کتابهای مورد استناد:

از آنجا که در دفتر دوم هیچ پانوش و تحلیل و تفسیری صورت نگرفته، طبیعی است که متکی بر مستندات نیز نیست و بنابراین کتابنامه‌ای نیز ندارد. ولی برای دفتر اول که متکی بر برخی اقوال و اسناد است می‌بایست کتابنامه‌ای در نظر گرفته می‌شد تا پژوهشگران به سادگی بتوانند به مشخصات کتابهای مورداستناد راهنمایی شوند.

در این خصوص یادآور می‌شود که در پانوشتهای دفتر اول، مشخصات کتابهای مورداستناد مذکور افتاده است که در موارد متعدد، مشخصات کتابها کامل نیست. از آن جمله است:

ماضی النجف و حاضرها، علامه شیخ جعفر الشیخ باقر آل محبوبه (ص ۲۹)؛ آثار الحجه (ص ۴۰)؛ شعرای الغری، شیخ علی خاقانی (ص ۶۹)؛ الثورة العراقية الكبرى (ص ۷۰)؛ الموسوعة الصحیفة العراقية (ص ۸۴)؛ کتاب المصلح المجاهد شیخ محمد کاظم الخراسانی (ص ۵۱).

دفتر دوم

همانطور که پیشتر گفته شد، دفتر دوم این کتاب، متن تایپ شده نشریات فارسی چاپ نجف است و عنوان آن چنین است: «متن کامل رسایل و صحف سیاسی در حوزه نجف: الغری، درة النجف و نجف».

اشکالات عدیده‌ای در دفتر دوم این کتاب وجود دارد که به اختصار مواردی از آن ذکر می‌گردد:

۱. عدم ارائه تصویر از تمامی صفحات نشریات نجف: در ارائه اسناد کهن حتماً می‌بایست از تصویر اسناد استفاده کرد و ضمن آن نیز می‌توان جهت سهولت در امر خواندن، متن حروفچینی شده آن را ضمیمه کرد.^۸

جراید و نشریات کهن نیز در حکم اسناد است. در ارائه جراید و نشریات کهن می‌بایست تصویر تمام صفحات آورده شود و اگر لازم دیده شد، می‌توان مواردی از نشریه را که به دلیل پوسیدگی کاغذ یا پدیدگی رنگ، خواندندش مشکل است، حروفچینی مجدد کرد و در بخش توضیحات در اختیار خواننده قرار داد. همچنین در صورتی که بنا به دلایلی حروفچینی مجدد تمام صفحات لازم دیده شود، در آن صورت می‌توان ضمن در اختیار گذاردن تصویر اصلی تمام صفحات نشریه، حروفچینی مجدد آن را نیز ضمیمه کرد تا از هرگونه دخل و تصرف در محتوای مطالب نشریه، تصحیف کلمات و پیدایی اغلاطی که غالباً در هنگام تایپ و حروفچینی شکل می‌گیرد پیشگیری کرد.

۲. حروفچینی نامرتب:

- یادآور می‌شود، پیش از آنکه حروفچینی مجددی از جراید یادشده ارائه شود، فهرست مطالب شماره‌های مختلف نشریات ارائه گردیده است که در واقع، فهرست مقالات به شمار نمی‌آید؛ چرا که هریک از سر عنوان‌های داخلی مقالات اجزای مختلف و بخشهای گوناگونی که یک مقاله می‌تواند داشته باشد، در فهرست مطالب، ذیل یکدیگر فهرست شده‌اند، به گونه‌ای که معلوم نمی‌شود مقاله کدام است و سرتیترهای داخلی مقالات کدام‌اند.

- در حروفچینی نشریات رعایت برخی از نکات مهم نشده است. از آن جمله است:

الف. پژوهشگری که بخواهد به مناسبتی با استناد به این کتاب به اصل سند (نشریه) مراجعه کند، فقط می‌داند که مطلب موردنظر او در کدام شماره از یکی از سه نشریه فارسی چاپ نجف درج شده است؛ ولی از این که مطلب مورد نظر او در کدام صفحه از نشریه به چاپ رسیده مطلع نیست.

این مشکل احتمالاً از آنجا ناشی شده که مؤلف کتاب، شیوه‌های نسخه‌برداری از متون را نمی‌دانسته است و مثلاً نمی‌دانسته که وقتی متنی را نسخه‌برداری می‌کنند، هنگامی که صفحه‌ای از متن به پایان می‌رسد لازم است که در میان دو قلاب [] شماره آن صفحه را ثبت کنند تا بعداً مورد استفاده قرار گیرد.

ب. در حروفچینی هر شماره از این نشریات، گزارشی از روی جلد و پشت جلد هر شماره ارائه نشده است. در واقع، بخشی از مجله حذف شده است.

ج. در علامت‌گذاری، پاراگراف‌بندی و ایجاد حفاصل بین مقالات که از وظایف نسخه‌برداران است و برای سهولت در امر

خواندن به کار می‌رود دقت کافی صورت نگرفته است. ۳. اشتباه در اعلام تاریخ انتشار مجله الغری:

تاریخ انتشار جزء اول مجله الغری سال ۱۳۲۸ قمری اعلام شده^۹ و اشاره‌ای نیز به ماه انتشار آن نگردیده است. مؤلف می‌توانست با مراجعه به بخش «اسناد و تصاویر» کتابی که خود پدیدآورده است، مشاهده کند که روی جلد شماره اول مجله الغری، ذیل عنوان مجله، با حروفی متوسط تاریخ انتشار را سال ۱۳۲۷ نوشته است.^{۱۰} و در نخستین صفحه پس از جلد، پس از سر صفحه و در ذیل آن پس از عنوان مجله که با حروف بزرگ چاپ شده است، مشاهده کند که با حروف معمولی نوشته شده است: «نجف اشرف، روز شنبه هیجدهم ذی‌الحجّة الحرام سال ۱۳۲۷».^{۱۱}

۴. نادیده گرفتن برخی از شماره‌های مجله نجف:

مؤلف کتاب، شماره‌های متعددی از مجله نجف را نادیده گرفته و مطالب آن را ارائه نداده است و در این خصوص نیز دلیلی نیاورده است. آیا دسترسی به این شماره‌ها مقدور نبوده یا اینکه محتوای مطالب این شماره‌ها در مواضعی با نظر مؤلف در تعارض بوده است. به هر حال، احتمالاً مؤلف امکان دسترسی به همه شماره‌ها را نداشته است.

این نیز گفته آید که اگرچه در این کتاب هیچ اشاره‌ای به محل نگهداری نشریات فارسی چاپ نجف نشده، احتمالاً برای استفاده از مجله نجف، تنها کتابخانه‌ای که مورد استفاده قرار گرفته است، کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران است. البته این امکان وجود داشت که با جست‌وجویی بیشتر، دیگر شماره‌های این مجله نیز پیدا شود.

پی‌نوشت:

۱. تاریخ انتشار این اثر در صفحه شناسنامه کتاب، پایین ۱۳۷۹، و در صفحه عنوان، زمستان ۱۳۷۹ قید گردیده است.

۲. حوزه نجف و فلسفه تجدد در ایران، ص ۳۷، س ۱.

۳. همان، ص ۳۳، س ۱۶.

۴. همان، ص ۳۴.

۵. همان.

۶. همان، ص ۳۹.

۷. همان، ص ۴۰.

۸. متأسفانه در سالهای اخیر، برخی از مراکز و موسسات و ناشرانی که اقدام به انتشار کتابهایی در خصوص اسناد کرده‌اند؛ اسناد را به صورت حروفچینی مجدد ارائه کرده و توجهی به ارائه تصویر اسناد ننموده‌اند که این خود می‌تواند پاره‌ای اشکالات امر اطلاع‌رسانی دقیق ایجاد کند.

۹. حوزه نجف و فلسفه تجدد در ایران، ص ۲۴۹.

۱۰. همان، ص ۸۲۸.

۱۱. همان، ص ۸۲۹.